

Предметом наших подальших пошуків виступає дослідження педагогічних умов формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Про вищу освіту : закон України // Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання / За заг. ред. Горбунової Л. М., Степка М. Ф. – К. : ФОРУМ, 2006. – 182 с.

РЕЗЮМЕ

Т. Л. Андрущенко. Самореалізація педагогов в процесі підготовки к формированию у детей дошкольного возраста здоровьесберегающей компетентности.

В статье раскрывается значение самоактуализации и саморазвития в профессиональном росте личности воспитателя детского дошкольного заведения. Начертано пути самореализации педагогов в процессе изучения спецкурса «Подготовка воспитателей к формированию здоровьесберегающей компетентности у детей дошкольного возраста» (в системе последипломного педагогического образования).

Ключевые слова: педагоги, профессиональная самореализация, последипломное образование, спецкурс, здоровьесберегающая компетентность, дошкольник.

SUMMARY

T. Andrushchenko. Teacher's self realization in the process of preparation to formation of healthpreserving competence in preschoolers.

In the article it is opened a meaning of self actualization and self development in professional person's growth of kindergarten's educator. It is described the ways of teacher's self realization in the process of studying a special course «Educator's preparation to health preserving competence in preschoolers» (in the system of postgraduate pedagogical education).

Key words: teachers, professional self realization, postgraduate education, special course, health preserving competence, preschoolers.

УДК 37.035:374:74

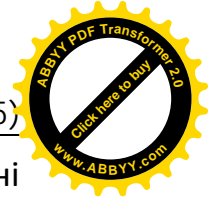
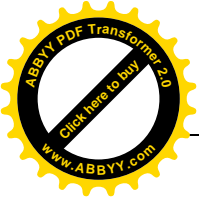
А. Е. Бойко

Інститут проблем виховання НАПН України

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядається проблема творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах; визначено чотири головні групи батьків за рівнем ставлення до проблеми творчого самовираження дітей; з'ясовано вплив цього ставлення на реалізацію потреби молодших школярів розкрити свою індивідуальність у позашкільних навчальних закладах.

Ключові слова: самовираження, творчість, творче самовираження, чинники, ставлення, індивідуальність, молодші школярі, позашкільні навчальні заклади.

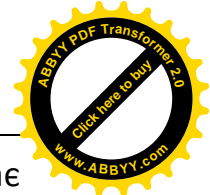
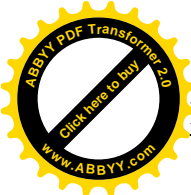

Постановка проблеми. Для адекватного реагування на сучасні інноваційні процеси перед людиною постає завдання активізувати свій творчий потенціал, розвинути в собі здатність до творчості і цим самим в різних сферах життєдіяльності розкрити свою індивідуальність. Тому істотно актуалізується проблема творчого самовираження дитини як процесу, що допомагає їй комплексно подати себе і свою діяльність іншим людям, одержати від цього задоволення, пережити ситуацію успіху. Саме в молодшому шкільному віці розвиваються такі важливі компоненти самосвідомості, як елементарна Я-концепція, більш-менш реалістична самооцінка, здатність до рефлексії та самоконтролю. Статус молодшого школяра стимулює у дитини прагнення до розкриття своїх можливостей для інших та власне самих себе.

Необхідність забезпечення умов для реалізації творчого потенціалу підростаючої особистості відповідно до її індивідуальних здібностей та інтересів знайшла своє відображення в ряді нормативних документів (Законі України «Про позашкільну освіту», «Концепції національного виховання дітей та учнівської молоді», «Державному стандарті початкової загальної освіти», «Концепції позашкільної освіти і виховання») та визначена одним з найважливіших стратегічних завдань діяльності позашкільних навчальних закладів.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичний аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що проблема самовираження особистості, максимального розкриття її потенційних можливостей, здібностей, інтересів і бажань, створення сприятливих умов для творчого самовираження дитини тривалий час привертає увагу різних дослідників. Зокрема, самовираження як особистісний феномен розглядають К. Абульханова-Славська, Р. Бернс, І. Бех, І. Зимня, І. Єрмаков, О. Кононко, А. Петровський, Л. Сохань. Концептуальні засади діяльнісного підходу до процесу творчості розкрито в працях Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна. Основні наукові підходи до вивчення творчої особистості, шляхів і засобів її формування в різних соціальних інститутах розробляють такі фахівці як В. Андреев, В. Вербицький, О. Литовченко, О. Лук, О. Моляко, Я. Пономарьов, В. Рибалка, С. Сисоева, Т. Сущенко, Н. Тализіна, Є. Яковлева. Однак вивчення творчого самовираження дітей молодшого шкільного віку у позашкільних навчальних закладів не було предметом спеціального дослідження.

Мета статті – з'ясувати та проаналізувати сучасний стан проблеми творчого самовираження молодших школярів віку в позашкільних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Потреба у самовираженні виникає вже в ранньому онтогенезі, поступово змінюючись, вона набуває нового змісту у підлітковому та юнацькому віці, оскільки прагнення до самовираження є основною потребою особистості, підкріпленою стійким бажанням до суспільного визнання, активним виявленням своїх здібностей у діяльності та спілкуванні.

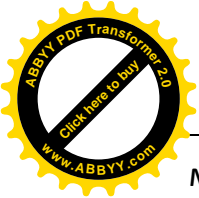
Позиція нашого дослідження співпадає з положенням К. Роджерса, який прагнення особистості до самовираження пояснює як природне бажання реалізувати свої можливості, зробити життя різнобічним, що є одним з основних мотивів поведінки людини. На його думку, важливою потребою людини реалізувати себе є творчість. Під творчим процесом К. Роджерс розуміє «створення за допомогою діяльності нового продукту, що постає, з одного боку, із унікальності індивіда, а з іншого – зумовлений матеріалом, подіями, людьми, обставинами життя [6, с. 165].

Розкриваючи проблему реалізації особистістю свого потенціалу, її значущість, А. Маслоу акцентує на творчості. За А. Маслоу, самовираження є найвищим рівнем прояву духовного і творчого потенціалу особистості, намаганням повною мірою виявити й розвинути свої особистісні здібності, здатності у довіллі [4, с. 215].

Важливими для нашого дослідження є положення А. Радугіна, який проблему самовираження особистості розглядає як певний критерій оцінки розвитку культури. Цей критерій впливає з того факту, що первинною цінністю є людина, її особистісний розвиток і свобода. Тому ступінь розвитку культури, за висновками фахівця, визначається її ставленням до свободи і гідності людини та можливостей, що надаються культурою для творчої самореалізації людини як особистості. Людина по-різному може реалізувати свій творчий потенціал і «повнота її творчого самовираження досягається через створення і використання різних культурних форм» [5, с. 16].

Слід зазначити, що, досліджуючи процес виховання як філософсько-соціологічну проблему, Л. Аза наголошує на тому, що потреба особистості виразити себе виникає ще у дитячому віці, активно змінюється, наповнюється новим змістом у наступні вікові етапи, підкріплена стійким бажанням до визнання в довіллі, реалізації своїх здібностей і задатків у діяльності та спілкуванні. Зауважимо, що відсутність можливостей для реалізації цієї потреби, на думку дослідниці, може спричинити до втрати людиною сенсу свого життя [2, с. 76].

Заслужують на увагу у контексті нашого дослідження праці В. Іванова про особистісну цінність діяльності, яка пов'язана, перш за все, з

можливістю самовираження, застосування своїх здібностей, з можливістю творчості. Автор визначає, що «лише в межах діяльності певного суб'єкта будь-які реальності – дійсні та уявні – вибудовуються в смисловий ряд, в ієрархію цінностей, в актуальний життєвий світ, що втілює неповторність долі цього суб'єкта» [3, с. 201].

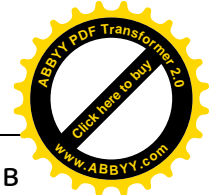
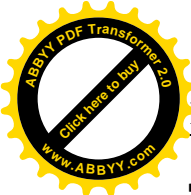
Отже, при діяльнісному підході стають зрозумілими твердження К. Абульханової-Славської про те, що «реально не будь-яка особистість самовиражається в діяльності, не будь-яка діяльність відповідає домаганням особистості. Цінність діяльності для особистості будується і визначається на перетині багатьох складових – і суспільної престижності даної діяльності, і можливості самовираження в ній. Так конкретно формується особистісна мотивація діяльності». Домагання, на думку дослідниці, включають не тільки предметну, але й ціннісну особливість зв'язку особистості з дійсністю, вони є аспектом самовираження: орієнтація особистості на характер самовираження. Саме домагання спонукають її до здійснення діяльності, причому не просто будь-якої діяльності, а саме тієї, яка відповідає цим домаганням [1, с. 119].

Отже, з'ясування сучасного стану проблеми творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах передбачало проведення дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на одержання повної інформації про індивідуальні особливості, знання, уявлення, потреби, мотиви поведінки дітей зазначеного віку, чинників впливу на досліджуване явище.

Констатувальним етапом експерименту було охоплено 518 молодших школярів, 217 батьків та 76 керівників гуртків позашкільних навчальних закладів. Діагностика здійснювалась на базі Вінницького міського палацу дітей та юнацтва імені Лялі Ратушної, Центру позашкільної освіти «Престиж-Освіта» м. Києва, Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України (НЕНЦ) та його регіональних відділень у м. Івано-Франківськ та м. Севастополь.

Для досягнення поставленої мети, розв'язання завдань, окреслених у методиці дослідження, було використано комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих методів, адекватних психологічним та віковим особливостям дітей молодшого шкільного віку, що забезпечувало глибину комплексного пізнання предмета дослідження.

Методика включала метод педагогічного спостереження за дітьми в різних видах діяльності і спілкуванні, письмове опитування молодших школярів, моделювання проблемних експериментальних ситуацій з

дітьми, анкетування дорослих (батьків молодших школярів та керівників гуртків позашкільних навчальних закладів) та ін. Тобто було два напрями дослідно-експериментальної роботи:

1) вивчення особливостей творчого самовираження молодших школярів: прагнення й здатності виразити себе соціально прийнятним способом у різних видах творчої діяльності; проявів дитячої творчості у позашкільних навчальних закладах; здатності молодшого школяра до творчості;

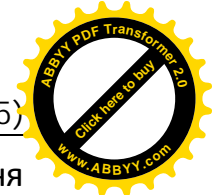
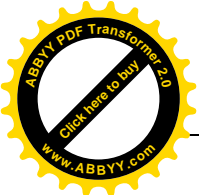
2) дослідження уявлення про сутність творчого самовираження батьками; їхнє ставлення до проблеми творчого самовираження дітей молодшого шкільного віку з метою вивчення чинників, які впливають на явище, що вивчається.

Аналіз отриманої під час першого напрямку дослідження інформації дав змогу виявити за допомогою виокремлених критеріїв і показників рівні (оптимальний, середній, низький) сформованості кожного зі структурних компонентів досліджуваного явища – когнітивного, емоційно-ціннісного та практично-діяльнісного.

Спостереження за молодшими школярами проводились на гурткових заняттях в позашкільних навчальних закладах. Спостереження передбачало виявлення реальної ситуації щодо змісту, засобів, способів та характеру вираження дитиною свого «Я». У протоколах спостереження фіксували: наявність у дитини бажання виразити своє «Я», заявити про себе іншим (сформованість потреби заявити про себе, прагнення до визнання); узгодженість потреби виразити себе зі здатністю віднаходити адекватні засоби для створення образу, сталість прояву творчості у діяльності (уміння дитини доповнювати, змінювати, перетворювати вже знайомий матеріал; застосовувати раніше засвоєне в нових ситуаціях; створювати нові комбінації з уже відомих елементів), самостійність.

Проведення спостереження за молодшими школярами під час гурткових занять дало змогу виявити тенденцію до творчої поведінки та її характерні особливості у процесі життєдіяльності. Зафіксована в протоколах спостереження інформація дала можливість класифікувати характер типових форм самовираження дітей у різних видах творчої діяльності.

Для того, щоб уточнити результати, отримані під час спостереження за молодшими школярами, було використано *метод бесіди*. В експериментально-дослідній роботі застосовували тематичні бесіди, завдяки чому вдалося краще диференціювати відповіді молодших школярів і зробити відповідні висновки та узагальнення.

Враховуючи, що важливою складовою творчого самовираження зростаючої особистості є емоції, під час проведення бесіди «Я – особливий» ми намагалися отримати інформацію щодо уявлень учнів про себе, усвідомлення молодшими школярами власних переживань, особистісних якостей та характеристик. Адже таке усвідомлення приводить до підвищення рівня самосприйняття дитини молодшого шкільного віку, розуміння власної значущості, адекватності самооцінки і в результаті – до розвитку її творчого самовираження. Дослідження було спрямоване на з'ясування того, як дитині, на її думку, вдається проявити себе, за допомогою яких засобів виявити «Я», передати власні емоції і почуття, виразити позицію для ствердження себе та пояснення власної точки зору навколишнім.

Важливим аспектом на цьому етапі дослідження було визначення чинників досліджуваного явища, сприятливих умов для того, щоб дитина проявила бажання виразити себе, реалізувати свій природний потенціал у позашкільних навчальних закладах. Для цього проводили бесіду «Я і моє оточення», мета якої полягала у з'ясуванні того, що сприяє створенню сприятливої атмосфери для проявів дитиною свого «Я» та творчості.

Аналіз результатів опитування, бесід і спостережень за діяльністю дітей дав змогу виявити наступну тенденцію. Чим більше у дитини рівень страху не відповідати очікуванням оточуючим, тим більше в неї виражається рівень страху самовираження.

Страх самовираження виявляється в негативному емоційному переживанні ситуацій, пов'язаних з необхідністю саморозкриття, пред'явлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей. Під впливом цього страху у дітей формуються такі риси характеру, як сором'язливість, боязкість.

Страх самовираження безпосередньо пов'язаний зі страхом не відповідати очікуванням оточуючих. Він характеризується орієнтацією на значимість в оцінці своїх результатів, вчинків і думок, тривогою з приводу оцінок, які даються оточуючими, очікуванням негативних оцінок. Значимість цих людей визначається в залежності від ситуації: вдома, на перерві, на уроці. Кожен з них оцінює, зрозуміло, по-своєму. Співвідношення страху не відповідати очікуванням оточуючих зі страхом самовираження представлено на рис. 1.

Дане припущення ми перевіряли за допомогою «Методики діагностики шкільної тривожності» Філіпса. Результати методики свідчать, що більшість молодших школярів мають підвищений рівень тривожності за такими чинниками, як страх самовираження (58,2 %) і страх не відповідати очікуванням оточуючих (61,7 %).

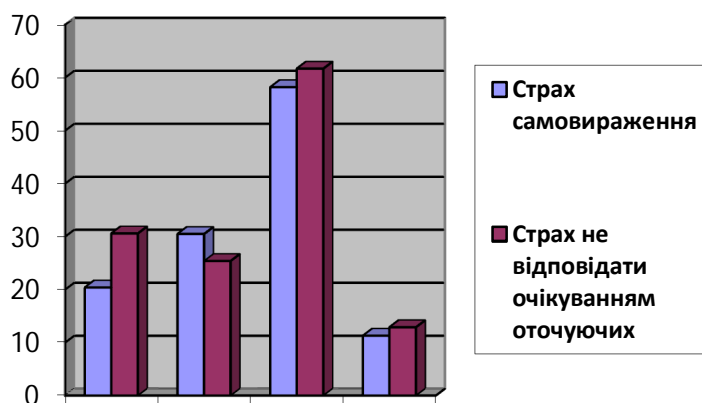

Рис. 1. Співвідношення факторів тривожності

Такі страхи небезпечні тим, що пригнічують в дитині самостійність, виключають творче начало, засноване на безпосередності та щирості, створюють значний бар'єр на шляху до творчого самовираження молодшого школяра. Тому потрібно допомагати дітям долати ці страхи, поки вони мають ситуативний характер. Інакше тривожність вкорениться і стане сталою рисою особистості. Щоб цього уникнути, потрібно проводити цілеспрямовану виховну роботу.

Вступ дитини до школи, зміна її соціального статусу є важливим етапом в житті не лише молодшого школяра, а і його батьків. В цей період батьки знаходяться в стані внутрішньо особистісного конфлікту, тобто в стані протиріччя між:

- існуючою системою сімейного виховання, яка прийнята в кожній сім'ї, та вимогами сучасної школи;
- бажанням допомогти дитині в новій для неї ситуації і незнанням шляхів і засобів конкретної допомоги.

На подолання вищезазначених протиріч експериментальна робота проводилася у межах другого напрямку. Він передбачав анкетування батьків, що дало змогу отримати інформацію про особливості їх ставлення до проблеми творчого самовираження молодших школярів; з'ясувати, які умови створюються у родині та для того, щоб зростаюча особистість могла творчо виразити себе на заняттях за інтересами у свій вільний від шкільного навчання час.

З метою з'ясування ставлення батьків до проблеми творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах, батькам було запропоновано відповісти на запитання анкети:

1. Чи є у Вашої дитини бажання себе виразити, заявити про своє «Я»?
2. Як Ваша дитина виражає себе у різних видах творчої діяльності?

3. Як Ви вважаєте, чи важливо розвивати у дитини здатність до творчості?

4. Як Ви оцінюєте прояви творчості дитини, на що першочергово звертаєте увагу у процесі творчої діяльності (малювання, ліплення та ін.)?

5. Які на Вашу думку, якості потрібно розвивати у дитини молодшого шкільного віку?

6. Яким чином Ви заохочуєте Вашу дитину проявити творчість?

7. Які умови Ви створюєте для того, щоб Ваша дитина реалізовувала свої здібності і потенційні можливості?

У результаті анкетування було отримано інформацію про ставлення батьків до потреби дитини молодшого шкільного віку виразити себе. На основі аналізу результатів анкетування виокремлено чотири групи батьків із різним рівнем ставлення до проблеми творчого самовираження у позашкільних навчальних закладах:

I група – схвальне ставлення до творчого самовираження молодшого школяра (19 %);

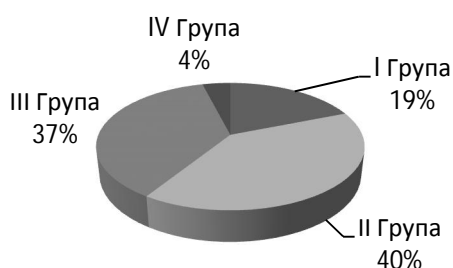
II група – невизначене ставлення до проблеми творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах (40 %);

III група – індиферентне ставлення до проблеми творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах (37 %).

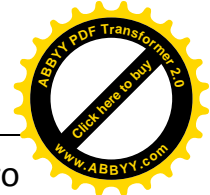
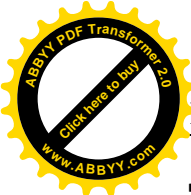
IV – негативне ставлення до проблеми творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах (4 %).

Розподіл батьків за рівнем ставлення до творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах представлено на рис. 2.

Рис. Розподіл батьків за рівнем ставлення до творчого самовираження молодших школярів

Якісний аналіз даних засвідчує наявність певної залежності: якщо батьки небайдужі до проблеми творчого самовираження дітей, їхніх творчих проявів, приділяють належну увагу розвитку самовираження

дитини, сприяють творчій активності, молодші школярі здебільшого демонструють високий рівень творчого самовираження у позашкільних навчальних закладах. Встановлено, що батьки, які байдужі до бажання дітей молодшого шкільного віку виразити своє «Я», приділяють недостатню увагу проблемі творчого самовираження, індіферентно ставляться до потреби молодшого школяра заявити про себе, здебільшого продукують середній і низький рівні творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах.

Базуючись на проведеному аналізі, вважаємо за доцільне виділити найпоширеніші помилки батьків, які гальмують прагнення молодших школярів до творчого самовираження.

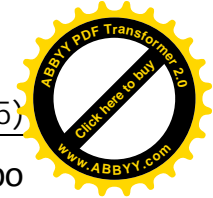
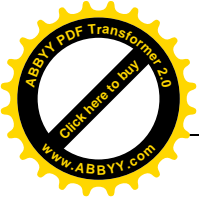
1) Недооцінка батьками своїх дітей: їхніх здібностей і можливостей, у результаті чого у дітей формується комплекс неповноцінності.

2) Переоцінка можливостей і здібностей своїх дітей, коли батьки постійно ставлять до дитини завищені очікування і відповідно завищені вимоги. Молодшому школяреві здається, що він весь час не досягає рівня, який встановили його батьки. Отже, успіх досягнення нівелюється, і у дитини немає повноти переживання радості перемоги. В результаті хронічного як фізичного, так і психічного виснаження дитина перебуває в перманентному стресі, не отримуючи позитивного підкріплення. Батьки демонструють такі установки, як «моя дитина може ще краще», «моя дитина повинна досягти ще більше» тощо.

3) Дефіцит уваги з боку батьків, причина якого в егоцентризмі батьків. Вони вважають, що їхні справи і турботи набагато важливіші за дитячі, не розуміючи того факту, що дитина переживає за свою справу і свої проблеми так само гостро і глибоко, як і вони.

Отже, на основі аналізу отриманої під час другого напряму дослідження інформації та зіставлення її з результатами першого напряму експерименту вдалося з'ясувати сучасний стан проблеми творчого самовираження молодших школярів. За результатами двох напрямів дослідження було отримано інформацію, що є підґрунтям для визначення педагогічних умов, форм та методів розвитку творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах.

Висновки. Отже, вивчення й осмислення досліджуваної проблеми дозволяє зробити висновок, що особистість реалізує своє «Я» як суб'єкт культури, об'єктивує свої здібності й можливості у процесі творчості. Творчість завжди пов'язана з бажанням людини виразити себе. Зовнішні прояви поведінки і діяльності дають змогу зрозуміти думку, почуття, наміри, здатність особистості. засвідчують її творчий потенціал.

Творче самовираження виступає потребою і спроможністю заявити про себе іншим, застосувати для цього різноманітні засоби, способи і прийоми. Результати констатувального етапу дослідження дали підстави оцінити процес творчого самовираження як такий, що потребує посилення уваги до нього батьків. Серед чинників, що гальмують розвиток творчого самовираження дітей, можна назвати недостатнє розуміння дорослими значущості та сутності проблеми, неповне врахування потреби дитини творчо виразити себе.

Необхідність створення комплексної методики, яка б сприяла максимальному творчому самовираженню молодших школярів у позашкільних навчальних закладах, є актуальним напрямом подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Аза Л. А. Воспитание как философско-социологическая проблема / Лариса Александровна Аза. – К. : Наукова думка, 1993. – 128 с.
3. Иванов В. П. Человеческая деятельность – познание – искусство / В. П. Иванов. – К. : Наук. думка, 1977. – 251 с.
4. Маслоу А. Х. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу [пер. с англ. А. М. Татлыбаева]. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
5. Радугин А. А. Культурология : учеб. пособ. / А. А. Радугин. – М. : Центр, 2001. – 304 с.
6. Роджерс К. Р. Творчество как усиление себя / Карл Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 164–168.

РЕЗЮМЕ

А. Э. Бойко. Современное состояние проблемы творческого самовыражения младших школьников во внешкольных учебных учреждениях.

В статье рассматривается проблема творческого самовыражения младших школьников во внешкольных учебных учреждениях; определены четыре основные группы родителей по уровню отношения к проблеме творческого самовыражения детей; выяснено влияние данного отношения на реализацию потребности младших школьников раскрыть свою индивидуальность во внешкольных учебных учреждениях.

Ключевые слова: самовыражение, творчество, творческое самовыражение, факторы, отношение, индивидуальность, младшие школьники, внешкольные учебные учреждения.

SUMMARY

A. Boiko. A problem of creative self-expression of children of primary school age in the out-of-school educational institutions.

In the article it is considered a problem of creative self-expression of children of primary school age in the out-of-school educational institutions. Four main groups of parents according their attitude to the problem of creative self-expression of children are discovered. Influence on realization need of demonstration of children's individuality in the out-of-school educational institutions.

Key words: self-expression, creation, creative self-expression, influence, attitude, primary schoolchildren, out-of-school educational institutions.